

РІШЕННЯ

спеціалізованої вченої ради ДФ 76.051.043 про присудження ступеня доктора філософії

Спеціалізована вчена рада ДФ 76.051.043 Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, Міністерства освіти і науки України, м. Чернівці прийняла рішення про присудження ступеня доктора філософії галузі знань 03 Гуманітарні науки на підставі прилюдного захисту дисертації «Категорія емотивності та мовні засоби її експлікації в художньому дискурсі Марії Матіос» за спеціальністю 035 Філологія «26» січня 2024 року.

Кемінь Уляна Володимирівна народилася 1 серпня 1989 року в селі Кобаки Косівського району Івано-Франківської області, є громадянкою України та має вищу освіту. У 2011 році закінчила Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника за спеціальністю «Українська мова та література» та здобула кваліфікацію «Магістр філології викладач української мови та літератури».

Працює асистентом вчителя в Чернівецькому ліцеї № 12 «Ювілейний» Чернівецької міської ради.

З 15 вересня 2019 року до цього часу є аспіранткою денної форми навчання кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича за спеціальністю 035 «Філологія».

Дисертацію виконано у Чернівецькому національному університеті імені Юрія Федьковича (Міністерство освіти і науки України, м. Чернівці).

Науковий керівник – Шабат-Савка Світлана Тарасівна, доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри сучасної української мови Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.

Здобувачка має 14 наукових публікацій за темою дослідження, з них 6 статей у наукових фахових виданнях України, 8 – у матеріалах і тезах доповідей на наукових конференціях.

1. Кемінь У. В. Емоція, емоційність та емотивність: до проблеми розмежування термінопонять. *Актуальні питання суспільних наук та історії медицини*. Серія «Філологічні науки». Чернівці – Сучава: БДМУ, 2020. № 25 (1). С. 12–16.

2. Кемінь У. В. Реалізація емоційної оцінки у мовотворчості Марії Матіос: лексико-фразеологічний рівень. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського*. Серія: «Філологія. Журналістика». Київ: Видавничий дім «Гельветика», 2021. № 6. Т. 32 (71). Ч. 1. С. 24–29.

3. Кемінь У. В. Фразеологізми як маркери категорії емотивності у контексті мовотворчості Марії Матіос. *Закарпатські філологічні студії*. 2022. Вип. № 21(1). С. 55–60.

4. Кемінь У. В. Реалізація емоцій на морфологічному рівні у мовотворчості Марії Матіос. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених Дрогобицького*

державного педагогічного університету імені Івана Франка. Дрогобич: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Вип. №57 (2). С. 143–148.

5. Кемінь У.В. Конфліктні моделі реалізації категорії емотивності (на матеріалі роману «Букова земля» Марії Матіос»). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: «Філологія». Одеса, 2023. № 59. Т. 2. С. 7–10.

6. Кемінь У. В. Питальні речення як маркери реалізації емотивності в мовотворчості Марії Матіос. *Нова філологія: Збірник наукових праць Запорізького національного університету: Видавничий дім «Гельветика»*, 2023. Вип. № 89. С. 122–128.

У дискусії взяли участь голова і члени спеціалізованої вченої ради:

Руснак Наталія Олександрівна, голова разової спеціалізованої вченої ради, доктор філологічних наук (10.02.01 – українська мова), професор, професор кафедри сучасної української мови філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, дала позитивну оцінку і висловила побажання в перспективі вивчення мовотворчості письменниці в ракурсі жанрів інтенційності, комунікативних стратегій і тактик, що створюють упізнаваність почерку й ідіостилю Марії Матіос. Під час дискусії поставила декілька запитань:

Питання: 1) У своєму дослідженні Ви стверджуєте, що діалектизми увиразнюють емоційний світ письменниці, створюють емоційність мовлення. Обґрунтуйте цю думку, адже сталою є теза про те, що діалектизми відтворюють часопростір тексту. 2) Ви зазначаєте, що емотивність представлена у двох емоційно-оцінних регістрах – позитивному та негативному спектрах. Скажіть, чи спостерігали Ви особливості використання різнорівневих мовних одиниць на позначення однієї емоції, наприклад, гніву, докору, обурення чи радості, щастя?

Кондратенко Наталія Василівна, доктор філологічних наук (10.02.01 – українська мова), професор, професор кафедри прикладної лінгвістики філологічного факультету Одеського національного університету імені І.І. Мечникова. Підкреслюючи актуальність обраної теми, новизну й обґрунтованість висновків і положень, сформульованих у дисертації, та належний рівень її виконання, варто звернути увагу на деякі дискусійні моменти, обговорення яких, на думку опонента, може висвітлити додаткові значущі моменти роботи:

У першому розділі дисертації розглянуто основні теоретичні поняття і терміни, актуальні для дослідження категорії емотивності в художньому тексті. Поміж іншим авторка роботи зупиняється на поняттях «емотивний дискурс» і «емоційний дискурс». Виникає питання щодо співвідношення цих понять, а також, чи доцільно використовувати одне з них (а, можливо, й обидва) щодо мовотворчості Марії Матіос?

Під час виокремлення регістрів вираження емоцій в ідіолекті Марії Матіос У. В. Кемінь визначає групу емоцій, пов'язаних зі самооцінкою людини, і зараховує до неї тріумф, гордість, самовдоволення, зніяковілість, сором, провину, приниження, каяття. Проте в інших регістрах спостерігаємо

такі емоції, як, наприклад, зневага, докір чи схвалення, що також здатні виражати самооцінку людини. Зважаючи на це, наскільки дифузними є визначені реєстри? Наскільки однозначно виокремлені емоції передають відповідний реєстр?

Аналізуючи фразеологічні засоби реалізації категорії емотивності, авторка дисертації поділяє фразеологічні одиниці на субстантивні, ад'єктивні, дієслівні, адвербіальні та вигуківі, ґрунтуючись на морфологічній природі складників. Утім, далі У. В. Кемінь характеризує кожен групу фразеологічних одиниць на підставі семантики, напр.: «Ад'єктивні фразеологічні одиниці – називають певні ознаки, притаманні особі» (с. 78-79). Можливо, було б доцільним у такому разі використати для номінацій типів фразеологічних одиниць не морфологічні, а семантичні терміни (суб'єктивні, процесуальні, атрибутивні тощо)?

Морфологічні засоби вираження категорії емотивності описано в дисертації через іменники, прикметники, дієслова та службові частини мови. Проте не вказано потенційні можливості вираження емотивності за допомогою інших частин мови. Наприклад, чи має емотивний потенціал прислівник у мовотворчості Марії Матіос? Якщо так, у чому це виражається?

Зважаючи на яскраве унаочнення графічних засобів вираження емотивності, перспективним вважаємо виокремлення орфографічних і графічних засобів як специфічних прийомів емоційного насичення тексту в мовотворчості Марії Матіос.

Питання: 1) У Вашій роботі використано багато термінопонять, які не мають однозначного витлумачення, є дискусійними. Поясніть своє бачення таких понять, як «емоційність» та «емотивність», «емоційний дискурс» та «емотивний дискурс»? 2) Серед синтаксичних маркерів емотивності Ви аналізуєте питальні висловлення – особливий тип синтаксичних конструкцій, який вирізняється широким функційним потенціалом, експресивністю використання. Яку функцію ці конструкції виконують, вербалізуючи психоемоційний стан мовця, первинну чи вторинну?

Марчук Людмила Миколаївна, доктор філологічних наук (10.02.01 – українська мова), професор, завідувач кафедри журналістики навчально-науковий інститут української філології та журналістики Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, дала позитивну оцінку роботі, зазначивши, що дисертація містить декілька положень, що можуть слугувати підґрунтям дискусії:

У Вступі дисертації зазначено використання статистично-кількісного методу з метою встановлення співвідношення емоційно-оцінних реєстрів позитивного / негативного спектру. Мова як складна система дискретних одиниць має окрім якісних (які є об'єктом вивчення таких нормативних курсів, як фонетика, дериватологія, лексикологія, синтаксис, теорія тексту, комунікативна лінгвістика тощо), ще й кількісні характеристики. Вони властиві усім рівням мовної системи, причому кількісні характеристики нижчого рівня можуть стати причиною якісних відмінностей на вищому рівні. У роботі дисертантка фіксує ці реєстри, подає приклади та описує їх, у

Додатку Б наводить діаграму абсолютної частотності уживання емотивних одиниць, проте не зовсім розкриває методику їх кількісного обрахунку. Тому виникає запитання: як саме дисертантка використала метод кількісного аналізу для дослідження, наприклад, лексем-маркерів вербалізації емотивності, як здійснювала порівняльний аналіз вербальних одиниць різних рівнів, які передають різні емоції.

У пункті 2.1. Лексичні маркери актуалізації емотивності в художньому дискурсі У. В. Кемінь виділяє в прозі Марії Матіос два типи емоційно-оцінних реєстрів (с. 65), а далі на с. 66 встановлює вже п'ять типів емоційно-оцінних реєстрів і вказує критерії виокремлення таких емоцій. Важливо дізнатися, як співвідносяться перших два реєстри з іншими п'ятьма, виділеними авторкою, які з них є загальними і частковими, і чи не варто було б на основі емоційно-оцінних реєстрів позитивного і негативного спрямування зробити розподіл усіх інших емоцій, які б мали забарвлення зі знаком «+» чи зі знаком «-»?

У третьому розділі Уляна Володимирівна доречно аналізує незакінчені висловлення в аспекті категорії емотивності, чинники їх з'яви у мові та вказує, що «прагматична функція незакінчених висловлювань полягає в посиленні напруженості мови та відтворенні динаміки живого мовлення» (с. 165). Здобувачка більшість прикладів наводить із діалогічного мовлення персонажів. Уважаємо за доцільне вказати, що аналізовані засоби є також виразниками категорії мовної економії, оскільки учасники діалогів ознайомлені з попередньою інформацією, пресупозицією, тобто передумовами і попередніми умовами, які не входять у мовленнєвий зміст висловлювання, але створюють ґрунт для його вживання і дозволяють досягти комунікативної мети. Тому думаємо, що такі структури в аспекті прагматики варто було аналізувати і як фрагмент колективного когнітивного простору, що актуалізується в комунікації.

Питання: 1) У дисертації Ви представили цікаву лінгвометодологію, низку різноманітних методів та підходів щодо аналізу категорії емотивності. На вашу думку, які з них є найбільш ефективними і такими, що дали змогу обґрунтувати результати Вашого дослідження? 2) У вашій дисертації йдеться про загальноприйняті, кодифіковані та етномарковані, зафіксовані на Буковині фразеологічні одиниці. Наведіть приклади етномаркованих, індивідуально-авторських фразем. Як Ви їх визначали і які емоції вони здебільшого виражають – позитивні чи негативні?

Гуцуляк Тетяна Євгенівна, доктор філологічних наук (10.02.01 – українська мова), доцент кафедри сучасної української мови філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Віддаючи належне науковій праці Уляни Кемінь, вказує на певні дискусійні моменти, що вимагають пильнішої уваги:

У першому розділі роботи дисертантка цілком доречно подає авторське тлумачення антропозорієтованої лінгвістичної категорії емотивності (с. 34), вказуючи на план змісту, і план її вираження. Утім, на нашу думку, варто розширити той аспект, у якому йдеться про основне призначення цієї

категорії «[...] упливати на адресата, щоб той, осмислюючи художню інформацію, зазнав естетичної насолоди від читання» (с. 34). Вважаємо, що широкий спектр людських емоцій і почуттів, вербалізований у художньому дискурсі, може викликати в читача не тільки насолоду, але й розпач, роздратування чи навіть огиду.

У другому розділі роботи, п. 2. 2. Фразеологічні засоби актуалізації категорії емотивності, доцільно було б вказати на критерії встановлення субстантивних, ад'єктивних, дієслівних, адвербіальних та вигуківих фразеологічних одиниць, що виражають різні емоційні стани. У сучасному мовознавстві такі фразеологізми не отримали однозначного трактування і їх виокремлюють за певним комплексом ознак, беручи до уваги характер фразеологічного значення, морфологічні властивості граматично стрижневого компонента, синтаксичні функції в реченні. Відтак, постає запитання, чому стали вислови *на широку ногу* – ‘розкішно, багато, без будь-яких обмежень’; *з відкритим серцем* – ‘широ, без упереджень відверто ставитись до кого-небудь, робити щось’; *скрегіт зубами* – ‘видавати, неприємний звук’ (с. 78) належать до субстантивних фразеологічних одиниць, а *кров холоде в жилах* – ‘викликати почуття страху’ (с. 79) – до адвербіальних сталих висловів?

Вважаємо, що в цьому ж розділі дисертації для пояснення значення сталих висловів потрібно було використати не тільки «Російсько-український і українсько-російський фразеологічний тематичний словник: Емоції людини», що його уклав Ю. Прадід (Сімферополь, 1994. 244 с.), але й академічний «Фразеологічний словник української мови» у 2-х книгах (Київ, 1999). Це дало б змогу уникнути деякої невідповідності між одиницями, обраними для пояснення й наведеними в контекстах із творів Марії Матіос. Ця невідповідність виявляється й у запропонованому значенні фразеологізму, і в його словесному наповненні, напр., *мурашки бігають* – ‘хтось відчуває страх, жах’ (Прадід Ю, с. 180); «А вона чула, як її тіло вкривають мурашки...» (Матіос М. Майже ніколи не навпаки, с. 72); «Що ви такого зробили в суботу?! – питає Зіся і чує, як мурашки повзуть тілом» (Матіос М. Черевички Божої матері, с. 183). Порівняймо з «Фразеологічним словником української мови»: [аж] мурашки бігають (пробігають, лізуть і т. ін.) / побігли (пробігли, забігали, полізли і т. ін.) по спині (по тілу, за плечима і т. ін.) чийй (чиєму, чийми), у кого, кому і без додатка. ‘1. Хтось тремтить, здригається від холоду, хвилювання, радості, впливу чого-небудь на органи чуття і т. ін. 2. Комуś стає страшно, моторошно, неспокійно і т. ін. (ФСУМ, I, с. 512-513).

Аналіз словотвірних засобів вербалізації певних емоційних станів, на нашу думку, потребує більш прискіпливої уваги до опису дериваційних значень суфіксів та похідних одиниць, що такі значення виражають. Зокрема, простежуємо невідповідність між наведеними збільшувально-згрубілими суфіксами (-иц, -их-, -к-), як про це зазначено на с. 112, та прикладами, що ілюструють це явище: блудниця, розлучниця, зведениця, вдовиця, байстриця,

чортиця, упириця, убійниця, жалібниця, каторжниця, москалиця, мольфарка. Наведені деривати позначають осіб (істот) жіночої статі й не виражають семантики згрублості, хоча в контекстах подекуди містять негативну оцінку.

Опис семантичного наповнення емотивності, що її передають різні розділові знаки, на нашу думку, містить дещо суб'єктивні узагальнення, позаяк за короткими контекстами, наведеними в роботі, не завжди виразно простежуємо чи страх, чи смуток передають, наприклад, три знаки запитання: Що я йому зробила??? (страх, а можливо, «нічого не зробила, тому сумно...»).

Питання: 1) Ви дослідили різномірні мовні засоби вербалізації категорії емотивності в художньому дискурсі Марії Матіос, проаналізували лінгвістичні чинники їхнього функціонування, називаєте й екстралінгвальні чинники. Утім, поясніть, чим зумовлений вплив екстралінгвальних чинників на формування емоційно-оцінної парадигми мовотворчості письменниці? 2) Розглядаючи ідіолект як систему різномірних мовних одиниць, вважаєте, що лексико-фразеологічний рівень є домінуючим. Чому, на Вашу думку, саме цей рівень є визначальним в аспекті реалізації категорії емотивності?

Шатілова Наталія Олександрівна, кандидата філологічних наук (10.02.01 – українська мова), доцент кафедри сучасної української мови філологічного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича, не піддаючи сумніву теоретичної та практичної цінності дисертації, вважає за необхідне звернути увагу на певні рекомендації і питання, що потребують додаткового висвітлення або пояснення:

У науковій роботі розлого та аргументовано представлено аналіз лексичних, фразеологічних, морфологічних і синтаксичних маркерів емотивності в художніх текстах Марії Матіос. Утім, у четвертому розділі, що характеризує синтаксичні засоби увиразнення категорії емотивності, авторка присвячує окремий підрозділ аналізу емоційного потенціалу розділових знаків. На нашу думку, цікаво підібраний репрезентативний матеріал у цьому підрозділі декларує не лише авторську пунктуацію, але й засоби експресивної графіки, що не належать до знаків пунктуації, як-от: побуквене чи поскладове розбиття слова за допомогою дефіса, анормативне використання великої літери. Можливо, варто було б окремо розглянути фонетико-графічні маркери увиразнення категорії емотивності в художньому дискурсі Марії Матіос, що відбивають фонетичні та інтонаційні особливості усного емоційного мовлення. Це, на наше переконання, унаочнило б різномірний вияв вербалізаторів емотивності в художньому тексті.

Дисертантка цілком слушно трактує емотивність як одну із антропозорієнтованих лінгвістичних категорій, що слугує засобом репрезентації емоцій одиницями різних мовних рівнів. Утім, до засобів експлікації категорії емотивності в дисертації уналежнено службові частини мови, зокрема вигуки і частки, що функціонують «у формі нечленованих комунікатів – особливих синтаксичних конструкцій» (с. 130), «реченнєвих еквівалентів» (с. 131). Виникає питання, чим обґрунтовано аналіз стверджувальних, заперечних, питальних, спонукальних, емоційно-оцінних й

етикетних нечленованих комунікатів як морфологічних, а не синтаксичних засобів вираження категорії емотивності?

Оскільки ім'я Марії Матіос задеклароване в темі дисертації, а дослідження здійснене в об'єктиві ідіолекту письменниці, у вступі варто було б подати інформацію про мовознавче осмислення творчості авторки та дослідників мови її художніх текстів.

У другому розділі дисертації деякі з наведених фразеологізмів, що подані з опертям на лексикографічні праці, не завжди збігаються з художніми ілюстраціями з творів Марії Матіос, пор.: «мурашки бігають» – у прикладі: мурашки повзуть, мурашки вкривають (с. 81); «обходити десятою дорогою» – обходити третьою дорогою (с. 81); «дрож пробігає по спині» – дрижаки б'ють (с. 81); «іскри з очей сиплються» – іскри скакали перед очима (с. 88); «к чортовій матері» – якої дідьчої мами (с. 89) тощо. На нашу думку, такий ілюстративний матеріал засвідчує варіантність або авторські трансформації фразеологічних одиниць, що увиразнюють категорію емотивності в художньому дискурсі письменниці.

Питання: 1) У дисертації Ви цілком логічно послуговуєтесь термінами ідіолект та ідіостиль. Скажіть, будь ласка, як співвідносяться ці поняття в межах Вашого дослідження? 2) Ілюстративна база Вашого дослідження засвідчила варіативність мовних одиниць на фразеологічному рівні. Чим зумовлена, на Вашу думку, така варіативність і як ви витлумачуєте в цьому контексті поняття кореферентності?

На дисертацію Уляни Кемінь надійшло три звернення. Вони позитивні, але містять окремі рекомендації.

Перше звернення від Степаненка Миколи Івановича, доктора філологічних наук, професора, професора кафедри журналістики та мовної комунікації Національного університету біоресурсів і природокористування України. Заслуговує на схвалення ретельний аналіз лексичного та фразеологічного рівнів як доміантних маркерів емотивності в другому розділі, що містить переконливі висновки, доповнені кількісно-статистичними обрахунками та діаграмами. Обстеживши значний за обсягом ілюстративний матеріал, Уляна Кемінь представила шість груп емоційно-оцінної лексики, що позначають ті або ті почуття людини; варбалізують несхвальну оцінку та негативне ставлення до адресата мовлення; виражають якісну оцінку предметів, явищ дійсності, осіб стану та почуттів автора / персонажа; вияскравлюють широкий спектр негативних емоцій та увиразнюють емоціогенність побутових моделей людської комунікації; слугують лінгвоментальними формулами побажань українців. Власне, на нашу думку, можна було б доповнити аналіз лексем, що виражають оптативну (побажальну) семантику, репрезентувавши їхню відмінність з оптативними висловленнями та реченнєвими еквівалентами – одиницями синтаксичного рівня, маркерами інтенцій метакомунікативного вияву.

Друге звернення від Інни Яківни Завальнюк, доктора філологічних наук, професора, декана факультету філології й журналістики імені Михайла Стельмаха Вінницького державного педагогічного університету імені

Михайла Коцюбинського. На високому фаховому рівні Уляна Кемінь репрезентує термінообшир низки співвідносних понять (емоційність, емотивність, оцінка, експресивність; ідіостиль, ідіолект, індивідуально-авторська манера письма, індивідуально-авторська картина світу), цілком логічно оперує термінами інтенція, емоційно-оцінна інтенція, інтенція позитивного (радість, любов, щастя, захоплення) негативного (страх, гнів, ненависть, зневага, обурення, образа, докір, приниження) характеру. На нашу думку, потребує глибшого розкриття взаємозв'язок інтенції з емоційністю та емотивністю, з експресивністю та письменницьким ідіолектом.

Третє звернення від Наталії Федорівни Венжинович, доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри української мови Державного вищого навчального закладу «Ужгородський національний університет». Слушним й цікавим видається спостереження Уляни Кемінь про роль фразеологічних одиниць у відображенні індивідуально-авторського світосприйняття дійсності, у вияскравленні регіональних особливостей фразеологізмів, в увиразненні ознак українського менталітету та мовної ідентичності загалом. На високому фаховому рівні дисертантка проаналізувала фразеологічні одиниці за ступенем семантичної єдності компонентів (фразеологічні зрощення, фразеологічні єдності, фразеологічні сполучення, фразеологічні вирази) і за частиномовною належністю (субстантивні, ад'єктивні, дієслівні, адвербіальні, вигуківі фразеологічні одиниці). Утім, на нашу думку, варто було б чіткіше схарактеризувати вигуківі фраземи, визначити їхній функційний потенціал у художньому дискурсі Марії Матіос й обґрунтувати думку про те, чому «вигуківі фразеологічні одиниці здебільшого представлені в діалогах персонажів» (с. 93).

Результати голосування:

«За» 5 членів ради

«Проти» 0 членів ради

На підставі результатів голосування спеціалізована вчена рада ДФ 76.051.043 присуджує Кемінь Улянї Володимирівні ступінь доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки за спеціальністю 035 Філологія.

Голова спеціалізованої вченої ради
доктор філологічних наук, професор
професор кафедри сучасної української мови
Чернівецького національного університету
імені Юрія Федьковича

Руснак Наталія РУСНАК